

**INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
OD CRVENE AKADEMIJE
DO INSTITUCIJE OD NACIONALNOG ZNAČAJA**

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd 2022

RECENZENTI

dr Zorica Mršević
dr Predrag Jovanović

ZA IZDAVAČA

dr Goran Bašić

UREDNIK

dr Goran Bašić

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA OD CRVENE AKADEMIJE DO INSTITUCIJE OD NACIONALNOG ZNAČAJA

UREDNIK

dr Goran Bašić

SADRŽAJ

7	Reč urednika	96	Čedomir ČUPIĆ Institut društvenih nauka – uzorna filozofska i naučna institucija: Jedno spoljašnje gledište
8	Goran BAŠIĆ Institut društvenih nauka: o mitovima, ideologiji i pre svega o nauci	108	Dragomir PANTIĆ, Zoran PAVLOVIĆ, Bojan TODOSIJEVIĆ Kratka istorija Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje: prvih šezdeset godina
22	Dragoljub MIĆUNOVIĆ Faktografski prilog istoriji IDN	32	Božidar JAKŠIĆ Institut društvenih nauka – od „crvene akademije“ do institucije od nacionalnog značaja
44	Marinko LOLIĆ Institut društvenih nauka – stvaranje novog identiteta intelektualne elite	124	Mirjana RAŠEVIĆ Razvoj Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka
58	Momčilo PAVLOVIĆ Institut društvenih nauka – jugoslovenska akademija društvenih nauka	134	Hajrija MUJOVIĆ Značaj i doprinos naučnom istraživanju medicinskog prava u Srbiji
80	Vladimir VULETIĆ Knjiga u vihoru politike	144	PRILOG Spisak zaposlenih od 1957. do 2022. <i>Privedila Svetlana Inđić Marjanović</i>

Reč urednika

Šezdeset pet godina rada Instituta društvenih nauka obeležene su burnim političkim i društvenim promenama. U tom istorijski kratkom periodu došlo je do promene socijalne paradigme. Marksističku doktrinu istisnuo je (neo)liberalni koncept razvoja. U periodu od šest i po decenija Institut je prešao put od „crvene akademije“ do institucije od nacionalnog značaja. Sredinom dvadesetog veka Institutu je bila namenjena uloga da stvori naučnu elitu primerenu idejama koje su činile zavodljivu, ali pokazalo se, nespojivu eklektiku vrednosti marksističke i liberlane ideologije. Nedavno, Institut je vrednovan kao centar nacionalne izvrsnosti u društvenim naukama i istovremeno se upustio u proces transformacije koja bi trebalo da ga osposobi za razvoj naučne politike u liberalnom vrednosnom okruženju.

Ko poznaje prirodu nauke, shvata da se ona ne može krotiti i ideologizovati sve dok postoje misleći naučnici. Đuro Šušnjić, jedan od saradnika Instituta koji našu nauku obasjava svetlošću naučne čestitosti i istinitosti, napisao je da su u istoriji periodi slobodne kritičke misli bila kratka nadahnuća između epoha institucionalizovanih i ideologizovanih kultura. Istorija Instituta društvenih nauka potvrđuje ovu tezu, a naučnici, koji su uspravno hodali kroz složen splet ideologija, politika, represije i intelektualne ravnodušnosti, doprineli su da naše društvene nauke odolevaju izazovima.

Ideja ovog Zbornika radova, koji ima hrestomatski značaj, jeste da sabere i podseti na neke trenutke važne za istoriju Instituta društvenih nauka koja je u mnogim segmentima potka istorije društvenih nauka u Srbiji. Nažalost, pomenuti su samo neki događaji i periodi rada u Institutu. Kroz sećanje i utiske saradnika i prijatelja Instituta ukazano je na prilike u kojima je Institut nastao, razvijao se i na kraju postigao određene rezultate. Pojedini periodi rada i pojedini događaji nedostaju. Neki zbog toga što su već obrađeni, kao na primer sudbina monografije „Političko društvo i politička mitologija“ Andrije Krešića, o čemu je Institut objavio poseban zbornik. Drugi aspekti rada nisu opisani jer o njima ne postoji ni uredna institutska arhiva, niti je do takvih podataka lako doći u drugim izvorima. Najzad, za neke aspekte nismo našli pisce tako da je prikaz bogate istorije pojedinih institutskih centara izostala. No, ideja je da na osnovu ovih radova pokrenemo za našu nauku i društvo kapitalan projekat posvećen istoriji društvenih nauka u Srbiji.

Kao urednik nisam imao težak zadatak jer su svi radovi prihvaćeni u izvornom obliku. Nije bilo uobičajenih uredničkih redakcija, saveta i intervencija. Svako je bio autonoman da saopšti svoje viđenje Instituta. Neka viđenja su različita i proizilaze iz već vođenih debata, ubeđenja, stavova i sve to uz mnogo već nepomenutog čini deo institutske istorije.

Najzad, naslov Zbornika preuzeo sam od Božidara Jakšića, jednog od onih koji je kroz nauku i život koračao uspravno, koji je, čini se, spajajući dve sintagme, jednu osmišljenu nakon osnivanja Instituta i drugu koja je nastala u godini, kada obeležava šezdeset pet godina rada, najbolje osetio duh i ideju vremena.

MIRJANA RAŠEVIĆ
Institut društvenih nauka

Razvoj Centra za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka

*Rad posvećen akademiku Milošu Macuri
(1916–2005)*

Utemeljenje demografije u Srbiji

Uprkos brojnim, pretežno parcijalnim razmatranjima pojedinih tema o stanovništvu, i to u okviru drugih nauka, prvenstveno ekonomije, demografija se kao naučna disciplina konstituisala tek u 20. veku. Pojedini autori nastanak nauke o stanovništvu poistovećuju sa formiranjem Populacionog udruženja Amerike 1931. godine (Greenhalgh, 1996; Van Dalen & Henkens, 2012). Mnogi drugi istraživači – Sovi, Lorimer, Glas, Hauzer (Sauvy, Lorimer, Glass, Hauser) – smatrali su da su se tek sredinom prošlog veka, posle sporog i dugog procesa, ostvarili sadržinski i formalni uslovi za prihvatanje demografije kao posebne naučne discipline (Macura, 1974). To se manifestovalo uvođenjem demografskih sadržaja u nastavu i osnivanjem istraživačkih centara, prvo u Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama (Caldwell, 1996).

Počeci utemeljenja nauke o stanovništvu u Srbiji odigrali su se u istom vremenskom periodu i vezuju se za promišljanja i aktivnosti Miloša Macure. On je već tada demografiju široko shvatao kao disciplinu koja teži da pokrije sva relevantna područja znanja: o sadašnjem stanju stanovništva i njegovom minulom razvitku, o njegovoj determinaciji i zakonitostima, o mogućim budućim pravcima razvoja, o metodama istraživanja i o merama pomoću kojih se na taj razvitak može uticati (Macura, 1965). U predmet demografije, po njemu spada i proučavanje porodice, domaćinstava i naselja, to jest osnovnih asocijacija stanovništva, u meri u kojoj su njihove promene u uzročno-posledičnoj vezi sa razvitkom stanovništva. To posebno ističemo, jer se sredinom 20. veka nauka o stanovništvu često određivala kao disciplina koja proučava stanje (broj, raspored, neke od struktura) i prirodno i mehaničko kretanje stanovništva putem analize administrativnih podataka (Tabutin, 2007).

Uviđajući značaj ove mlade naučne discipline u usponu, Miloš Macura je prvo 1959. godine inicirao uvođenje Demografije kao posebnog predmeta u program studija sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, osmislio je sadržaj predmeta i bio je njegov prvi predavač. U 60-im godinama minulog veka demografija je uvedena kao predmet pod različitim nazivima, Demografija, Geografija stanovništva, Demografska statistika, na osnovnim studijama na Katedri za geografiju Prirodno-matematičkog fakulteta, Ekonomskom fakultetu i Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Istovremeno ili sa kraćim vremenskim pomakom demografija počinje da se predaje u okviru studija

Akademik Miloš Macura

sociologije, geografije i/ili ekonomije i na drugim univerzitetskim centrima u Srbiji. Novi kvalitativni korak u stvaranju edukativne osnove za razvoj nauke o stanovništvu kod nas načinjen je 1999. godine formiranjem osnovnih akademskih studija Demografije na Geografskom fakultetu u Beogradu.

Godine 1962. osnovan je Centar za demografska istraživanja (CDI) u Institutu društvenih nauka s ciljem da istraživanje razvitka stanovništva, unapređenje demografske misli i razvoj odgovarajuće naučne metodologije budu u fokusu njegovog rada. Razvoj i rad Centra za demografska istraživanja zasnivao se i zasniva se na zadacima proklamovanim prilikom njegovog osnivanja. Miloš Macura je bio pokretač formiranja CDI i njegov prvi upravnik. Posmatrano iz današnje perspektive, osnivanje Centra u okviru Instituta društvenih nauka bila je dobra odluka. Mislimo pre svega na rastuću interdisciplinarnost nauke o stanovništvu u svetu (Van Dalen & Henkens, 2012), koja je i u nas mogla da se razvija na taj način u podsticajnom okruženju rada centara u Institutu, a koji pripadaju različitim društvenim naukama. Demografija se najčešće i klasifikuje kao društvena nauka, nezavisno što su statistika, biologija i javno zdravlje integralne komponente ove discipline (Tabutin, 2007) koja na taj način povezuje prirodne i društvene nauke.

Za utemeljenje i razvoj demografije veliku ulogu imaju naučni časopisi koji su osnovani da bi objavljivali konceptualne rasprave, teorijska razmatranja, metodološka rešenja i empirijske nalaze vezane za proučavanje stanovništva. Koliko nam je poznato, u svetu su postojala četiri časopisa, *Population Studies* u Engleskoj, *Population Index* u Sjedinjenim Američkim Državama, *Population* u Francuskoj i *Genus* u Italiji, kada je 1963. godine *Populaciono udruženje Amerike* počelo da izdaje *Demography* (Keyfitz, 1993). Iste godine, Centar za demografska istraživanja pokrenuo je časopis *Stanovništvo* sa ciljem da okupi demografe i istraživače srodnih naučnih disciplina. Pokretač ovog najstarijeg časopisa na Balkanu i preko četiri decenije jedinog časopisa iz nauke o stanovništvu u bivšoj Jugoslaviji, i njegov prvi urednik bio je Miloš Macura.

Centar za demografska istraživanja: od osnivanja do danas

Miloš Macura je upravljao radom Centra i bio njegov saradnik kratko jer je sredinom 1963. imenovan za direktora Saveznog zavoda za statistiku, a od 1966. do 1972. godine vodio je Odeljenje za stanovništvo pri Organizaciji ujedinjenih nacija. Posle njega, upravnicima Centra za demografska istraživanja bili su Dušan Breznik (1963–1985), Miroljub Rančić (1985–1987), Dragana Avramov (1987–1991), Branislav Stojanović (1992), Mila Bogosavljević (1993) i Mirjana Rašević (1993–2022). Sadašnji upravnik Centra je Vladimir Nikitović.

Program rada Centra je konstantno široko postavljen i obuhvata aktivnosti na kompleksnom sagledavanju stanja, tendencija i populacionih izazova stanovništva Srbije, regiona i drugih zemalja. U tom smislu proučavaju se sve pojave demografskog razvitka, njihove tendencije, determinišući faktori, zakonitosti u kretanju i očekivane promene u budućnosti. Posebno se identifikuju i istražuju problemi razvitka stanovništva u savremenom dobu i ukazuje na moguće posledice u oblastima u kojima je prisutan populacioni faktor. U nizu tema zastupljena je prostorna komponenta kao i etnička dimenzija kod pojava u kojima je ona važan uzrok njihovih manifestacija. Istraživački nalazi su, s jedne strane, izvor potrebnih znanja za unapređenje teorijsko-metodološkog okvira u nauci o stanovništvu a, s druge strane, osnova za pokušaje da se usmeri političko delovanje u ovoj sferi.

Centar za demografska istraživanja je sproveo veći broj projekata. Najznačajniji realizovani projekti su *The Determinants and Consequences of Population Trends* (1978), *Fertilitet stanovništva i planiranje porodice u Jugoslaviji* (1980), *Iskustva populacione politike u svetu* (1996), *Razvitak stanovništva Srbije 1950–1991*. (1995), *Razvitak stanovništva Srbije 1991–1997*. (1999) i *Utvrđivanje i promovisanje veze između politika fertiliteta Srbije i Agende 2030. Ujedinjenih nacija* (2019). Centar je učestvovao i u realizaciji značajnih nacionalnih i evropskih multidisciplinarnih projekata. To su *Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika* (2011–2019), *Managing Migration and its Effects in South-East Europe – SEEMIG* (2012–2014) i *Improving Institutional Capacities and Fostering Cooperation to*

Tackle the Impacts of Transnational Youth Migration – YOUMIG (2017–2019). Lista projekata koje je sproveo CDI dostupna je na sajtu Instituta društvenih nauka (IDN, 2022a).

Sam predmet nauke o stanovništvu uslovljava njen interdisciplinarni karakter. Otuda su u rad CDI od osnivanja uključeni istraživači koji bazično, prema osnovnim studijama, pripadaju različitim bliskim naukama, i društvenim i prirodnim. Otvorenost demografije vezana je ne samo za različitost nauka iz kojih dolaze istraživači, već, posledično i prirodno, i za teorije, metodologiju, empirijske rezultate, koncepte primene koje saradnici Centra, kao i demografi uopšte, preuzimaju iz drugih nauka. No, ova otvorenost demografije istovremeno je i baza za prodor njenih nalaza u druge nauke.

Otvorenost demografije za razmenu sa različitim naukama predstavlja njenu snagu, jer demografija ima svoj jasno izgrađen identitet. On je stvoren, između ostalog, čvrstom vezanošću demografije za podatke. Popis stanovništva i vitalna statistika osnovni su izvori podataka koji se tradicionalno koriste u demografiji. Mada moćni izvori podataka, oni ne omogućavaju analizu mehanizama individualnog ponašanja u sferi rađanja, stavova o starenju i starosti, faktora vezanih za način života relevantan za oboljevanje i smrtnost, kao i onih koji se tiču migratornih tokova. Otuda se poslednjih decenija ciljano sprovede reprezentativna anketna istraživanja. Naučni rezultat je širenje teorijskih znanja vezanih za predmet istraživanja što, pored empirijskog značaja, omogućava konstrukciju i verifikaciju relevantnih teorija. Na taj način demografska istraživanja i radovi koji proističu iz njih menjaju svoj karakter od visoko kvantitativnih ka onima koji su i kvalitativnog karaktera.

Reprezentativnim demografskim anketama najčešće je istovremeno obuhvaćen veliki broj zemalja. Prva takva anketa bila je Svetska anketa o fertilitetu, koja je počela 1972. godine (*Global Health Data Exchange*, 2022). Tokom sledećih 15 godina sprovedena je u 62 zemlje. Posle ove ankete sledili su značajni istraživački ciklusi anketnog tipa. To su Anketa o fertilitetu i porodici sprovedena u 23 zemlje tokom 90-ih (Festy & Prioux, 2002) i Istraživanje o prihvatanju populacione politike, koje je obuhvatilo 14 evropskih zemalja u periodu 2000–2003. (Höhn, Avramov & Kotowska, 2008). Od 2000. se sprovodi Anketa o generacijama i rodu koja je do sada realizovana u preko 20 država u svetu. Istraživanje je vezano za desetak tema i longitudinalnog je karaktera (Galjak, 2019).

Od nabrojanih velikih reprezentativnih demografskih anketa, koje su sprovedene u više zemalja, Srbija je učestvovala samo u Svetskoj anketi o fertilitetu. Istraživači CDI su organizovali njenu realizaciju u bivšoj Jugoslaviji i analizirali dobijene rezultate (Antonovski i dr., 1980). Za Anketu o fertilitetu i porodici bili su u Centru definisani svi instrumenti, međutim, iz razumljivih razloga, ona nije sprovedena tokom kriznih 90-ih godina. Otuda, saradnici Centra nadograđuju svoja znanja putem sprovođenja anketa dubinskog tipa, intervjua, fokus-grupnih istraživanja, kao i primenom metoda predviđanja i akcionog istraživanja.

Tako su, na primer, anketirane žene koje su odlučile da namerno prekinu trudnoću u Beogradu, putem upitnika koji je korišćen u Istraživanju o prihvatanju populacione politike. Dobijeni nalazi se čine značajnim. Utvrđena je informisanost i osetljivost na demografske probleme, zatim visoko vrednovanje braka i isticanje porodičnog života i dece kao najvažnije životne aspiracije, kao i postojanje prostora za pronatalitetnu politiku, uz registrovanje subpopulacije koja je pokazivala spremnost da pozitivno reaguje u uslovima sprovođenja određenih mera. Zahtevao se nov, široko koncipiran pristup u državnoj intervenciji u ovoj sferi, uz naglasak na tri pravca mera. Finansijska pomoć porodici, usklađivanje rada i roditeljstva, kao i bolje mogućnosti za zbrinjavanje dece zaposlenih majki (Rašević, 1995).

Pretpostavlja se da bi nalazi dobijeni reprezentativnim istraživanjem opšte populacije žena i muškaraca imali veću snagu u nametanju odgovarajućih rešenja u okviru populacione politike. Upitnost je ispoljena jer nije uvažen podatak dobijen sprovođenjem Svetske ankete o fertilitetu početkom 70-ih godina prošlog veka. Tada je utvrđeno da je idealni broj dece izražen u stavovima udatih žena na Kosovu i Metohiji znatno niži, čak za više od dvoje dece, od realizovanog (Todorović, 1976/1977). Otuda bi sprovođenje programa za planiranje porodice na Kosovu i Metohiji pre više od četiri decenije imalo ne samo pun smisao, već i jasan oslonac. Država, međutim, nije uočila da postoje pretpostavke za sprovođenja organizovane akcije u sferi planiranja porodice na ovom, tada visoko natalitetnom

području.

Predmet istraživanja, okupljanje saradnika iz više naučnih disciplina, otvorenost demografije i širenje metodoloških mogućnosti omogućili su da i teme kojima se demografi bave budu sve raznovrsnije. To dobro ilustruje podatak da su istraživači pozvani da pošalju radove na 86 zadatih tema za Evropsku populacionu konferenciju koju organizuje Evropska asocijacija za populacione studije u saradnji sa Holandskim interdisciplinarnim demografskim institutom i Univerzitetom u Groningenu od 29. juna do 2. jula ove godine (EAPS, 2022). Tako, pored opštih demografa, istraživači koji se bave naukom o stanovništvu mogu se klasifikovati kao „formalni demografi“, „socijalni demografi“, „demografi porodice“, pa čak i kao „demografi ponašanja“ (Burch, 2003).

Isti trend je prisutan i u Centru za demografska istraživanja. Istraživači Centra pokreću sve češće nove teme, poslednjih godina to su uticaj životnog zadovoljstva na nameru rađanja, rodni kontekst roditeljstva, infertilitet i asistirane reproduktivne tehnologije, javno zdravlje i prevremeni mortalitet, zaštita životne sredine i smrtnost koja se može sprečiti, samoubistva u tranziciji socio-ekonomskog sistema, kultura aktivnog starenja, migracije i razvoj, transnacionalno preduzetništvo, veza između međunarodnih migracija i informaciono-komunikacionih tehnologija, kao i pitanja šta je danas optimistički scenario demografskog razvoja Srbije i kako motivisati kreatore politika da se suoče sa demografskim izazovima. Ispoljava se i jasan stepen specijalizacije, orijentacije ka izučavanju posebnih demografskih fenomena među istraživačima Centra.

Rezultat rada istraživača Centra su objavljene publikacije različite vrste. Ističemo da je u izdanju Instituta društvenih nauka objavljeno 36 monografija, počev od „Prognoze stanovništva Jugoslavije do 1981. godine“ Dušana Breznika iz 1963. do „Demografska analiza uticaja zdravstvene zaštite i javnog zdravlja na trendove smrtnosti stanovništva Srbije“ Ivana Marinkovića iz 2021. godine (Albahari & Jovanović, 2007; Albahari & Jovanović, 2011; IDN, 2022b). Istraživači Centra publikovali su studije sa višestrukim autorstvom u izdanju Instituta, ali i knjige i studije kod drugih izdavača kao što su, na primer, Službeni glasnik, Republički zavod za statistiku, UNFPA i UNDP. Oni su takođe učestvovali sa priložima na većem broju skupova, uključujući evropske i svetske konferencije koje organizuju Evropska asocijacija za populacione studije, odnosno Međunarodna unija za proučavanje stanovništva, kao i populacione konferencije Ujedinjenih nacija počev od druge održane u Beogradu 1965. do samita u Najrobiju 2019.

Istraživači Centra su objavili i veliki broj članaka u domaćim i međunarodnim časopisima. Verovatno najviše u *Stanovništvu*. Važna aktivnost Centra je objavljivanje časopisa *Stanovništvo*. U prvom broju ovog časopisa iz 1963, uredio ga je Miloš Macura, objavljena su tri članka čiji su autori tri doajena demografije. To su „Dugoročne promene starosne strukture stanovništva Jugoslavije“ koji je napisao Dragoljub Tasić, zatim „Prognoze stanovništva Jugoslavije do 1981. godine“ od Dušana Breznika, i kao treći članak „Pogled na demografske probleme savremene Afrike“ Miloša Macure. Pored članaka, sastavni deo prvog broja su i dva osvrt, osam prikaza, pet beležaka, hronika vezana za osnivanje i rad Centra za demografska istraživanja, bibliografija do tada objavljenih radova iz demografije u Jugoslaviji i statistički prilog. Ovakva struktura časopisa zadržana je do danas, s tim što najveći deo broja čine članci demografa i istraživača iz bliskih društvenih i prirodnih nauka. Tako je u poslednjem broju, druga sveska za 2021, koju je uredio Vladimir Nikitović, objavljeno sedam članaka, jedan osvrt i jedan prikaz (IDN, 2022v). Među autorima broja, pored demografa, nalaze se i ekonomisti, sociolozi, pravnik, defektolog i inženjer.

U proteklih decenijama u časopisu je svoje radove objavilo više od 100 autora iz cele bivše Jugoslavije. Ugledu i značaju časopisa doprineli su, svojim člancima, i najpoznatiji istraživači iz nauke o stanovništvu, kao što su Frenk Lorimer, Edvard Roset, Masimo Livi-Bači, Zdenek Pavlik, Robert Klike, Bajron Kocomanis, Mirjana Morokvašić (Frank Lorimer, Edward Rosset, Massimo Livi-Bacci, Zdenek Pavlik, Robert Cliquet, Byron Kotzamanis, Mirjana Morokvašić). Stanovništvo se danas indeksira u sledećim bazama: CEEOL, CNKI, CrossRef, DOAJ, doiSerbia, EBSCO, ICI Journal Master List, SCImago Journal Ranking, SCOPUS i ERIH PLUS. Časopis je u kontinuitetu visoko kategorisan na listi naučnih časopisa ministarstva nadležnog za nauku.

Poput velikih zapadnoevropskih demografskih institucija, Centar za demografska istraživanja na inicijativu istraživača nauke o stanovništvu, zajedno sa ministarstvom nadležnim za populacionu politiku izdaje *Demografski pregled* od 2000. godine, u cilju potpunijeg informisanja donosilaca odluka i kreatora populacione klime o različitim pojavama razvitka stanovništva. *Demografski pregled* je bilten, izdaje se četiri puta godišnje na neku od aktuelnih tema, a namenjen je poslanicima republičkog parlamenta, predstavnicima lokalne samouprave i novinarima. Do sada su objavljena 82 broja. Od prvog broja koji se odnosio na prirodno kretanje stanovništva Srbije tokom 1990-ih do poslednjeg broja u kome su predstavljeni rezultati istraživanja o usklađivanju rada i roditeljstva iz ugla poslodavaca i zaposlenih roditelja sa malom decom, javnosti je približen veliki broj populacionih tema. Većina brojeva *Demografskog pregleda* je dostupna na sajtu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (MRZS, 2022).

Zamolili smo nekolicinu istaknutih istraživača koji dobro poznaju rad Centra za demografska istraživanja u dužem vremenskom periodu da podele sa nama pisana razmišljanja o ulozi Centra na razvoj demografije u Srbiji i bivšoj Jugoslaviji za potrebe ovoga rada. Neki od njih su nas podsetili na činjenice koje smo prevideli. Tako je Biljana Radivojević (Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu) istakla da je Dušan Breznik napisao prvi udžbenik iz demografije „Demografija – analiza, metodi i modeli“ na ovim prostorima iz koga su učile generacije studenata na osnovnim i posle diplomskim studijama. Goran Penev (Centar za demografska istraživanja) je posebno podvukao značaj istraživačkih aktivnosti Centra vezanih za razvoj demografskih metoda i izradu projekcija stanovništva, a Draško Marinković (Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci) da je Centar u velikoj meri uticao na podizanje svesti o potrebi donošenja strateških odluka u sferi populacione politike u Srbiji i okruženju. Tri razmišljanja ćemo citirati u celosti.

Centar za demografska istraživanja bio je najveći i najznačajniji demografski istraživački institut u socijalističkoj Jugoslaviji. U ovom kratkom osvrtu mogu napisati nekoliko ličnih iskustava i osećanja vezanih na moja brojna posećivanja CDI u sedamdesetim i naročito u osamdesetim godinama prošlog veka, iako je CDI stariji od početka moje znanstvene karijere. Sa CDI i njegovim direktorom prof. dr Dušanom Breznikom me je upoznao moj profesor dr Dolfe Vogelnic, koji je redovno sarađivao sa CDI od njegovog osnivanja do odlaska u mirovinu. Prof. Breznik me je upoznao sa svojim saradnicima, sa kojima sam proveo mnogo vremena diskutujući u samom CDI ili prilikom brojnih naučnih skupova u čitavoj Jugoslaviji. Na taj način upoznao sam i prof. dr Miloša Macuru, koji je bio mentor moje doktorske disertacije. Iako sam branio disertaciju na Univerzitetu u Ljubljani, član komisije bio je i prof. Breznik. Moj lični primer pokazuje način na koji je CDI odigrao značajnu ulogu u formiranju demografskih stručnjaka širom Jugoslavije. Međutim, uloga CDI bila je značajna i zbog produciranja brojnih demografskih istraživanja i bogate naučne literature, koja je kružila u zemlji. Sve je to bilo u doba, kada demografija još nije bila prepoznata kao veoma važna društvena nauka, kao što je to danas i kada je samo uzak krug demografskih stručnjaka upozoravao na društveni, ekonomski i politički značaj sve težih demografskih problema u regiji, razvijenim zemljama i u svetu kao celini.

*Dr Janez Malačič, profesor emeritus,
Univerzitet u Ljubljani*

Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka je, po mom uverenju, oduvek bio i ostao do danas, rasadnik najaktuelnijih demografskih ideja, pokretač i inspirator najsavremenijih populacionih istraživanja, methodske triangulacije te produbljenih znanja o stanovništvu, sprovodeći plodne analize i sinteze na bazi: kvantitativnih, kvalitativnih, fenomenoloških i interpretativnih pristupa. Od svog osnivanja, više usmeren na formalnu demografiju, Centar je, tokom vremena, zahvaljujući širenju kadrovskih potencijala u pravcu interdisciplinarnosti, otvorio put razvoju kvalitativni-je demografije u Srbiji i Jugoslaviji, shvaćene kao interdisciplina, na intersekciji druš-

tveno humanističkih, prirodno matematičkih, rodnih, migracionih, prostornih i drugih studija. Osim razvoja demografske epistemologije, koja je stalno proveravana i proširivana empirijskim uvidima i zasnovanim saznanjima, istakla bih i aplikativnu dimenziju Centra koja se ispoljava u kreiranju, modifikovanju i predlaganju mera populacione politike, odnosno planiranja porodice, migracionih i razvojnih politika, itd.

*prof. dr Mirjana Bobić,
Odeljenje za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
i predsednica Društva demografa Srbije*

Centar za demografska istraživanja je institucija sa dugom tradicijom i s pravom se može reći da su rezultati Centra stekli status istraživačkog nasleđa, na koje se oslanjaju nove generacije demografa. Praveći prve korake u demografiji i upoznavajući se sa istraživanjima koje je Centar sprovodio, izgradila sam istinski respekt prema bogatom opusu kreiranom u CDI. Tako, i danas moja uvodna predavanja uključuju predstavljanje ove institucije, njenih publikacija i istraživača koji su je markirali. Imponuje to koliko je velikana demografije tokom svog radnog veka prošlo kroz Centar. Njihovi radovi su i dalje inspirativni zbog vizionarstva kojim odišu, i pokreću na dalje promišljanje o krucijalnim temama razvitka stanovništva. Treba naglasiti da je CDI uvek adekvatno reagovao na promene težišta istraživanja populacionih nauka u svetu, neprestano ugrađujući aktuelnu interdisciplinarnu problematiku u sferu proučavanja. Verujem da svakom mladom demografu iz Srbije i regiona, ali i ostalima koje interesuju istraživanja stanovništva, CDI može otkriti kurs kojeg se treba držati. Sa druge strane, CDI nije hermetičan, već aktivno saraduje sa drugim institucijama i pojedincima, omogućavajući da se sve kreativne ideje ujedine sa ciljem pravljenja pomaka u demografskim istraživanjima.

*prof. dr Mirjana Devedžić,
Odelek za demografiju Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Budućnost nauke o stanovništvu

Ocenjuje se da su dobri ili vrlo dobri izgledi demografije i samim tim Centra za demografska istraživanja u godinama koje dolaze. Srpski demografi veruju u dalji razvoj ili u porast značaja nauke o stanovništvu ili čak u to da demografija ima šansu da postane „nauka budućnosti“. Oni vide perspektive ove nauke u njenom povezivanju sa širim krugom nauka (posebno ca antropologijom, molekularnom biologijom, medicinom i ekologijom), aplikativnosti demografije i/ili većoj angažovanosti istraživača u sprovođenju javnih politika (Rašević, 2013).

Većina demografa, mada ne svi, žele da svoje nalaze, a pogotovo njihovo tumačenje, podele sa zajednicom relevantnom za donošenje odluka, svesni da razvitak stanovništva Srbije, u uslovima odsustva jakog, sveobuhvatnog i konstantnog političkog delovanja, vodi velikim populacionim poremećajima. Istovremeno, formulisanje odgovarajućih političkih odluka, njihovo prihvatanje i evaluiranje zahteva dobru informisanost. Mnoge prepreke onemogućavaju dijalog između demografa i donosilaca političkih odluka. Za njihovo ublažavanje potreban je i poseban napor istraživača iz nauke o stanovništvu.

Demografi u Srbiji bi – koristeći iskustva iz drugih sredina vezana za predstavljanje istraživačkih rezultata u funkciji definisanja javnih politika, kao i jačanje dijaloga između istraživača i donosilaca odluka – mogli učiniti da se populacioni izazovi visoko rangiraju na političkim agendama, kao i da nametnu svoja istraživačka znanja donosiocima odluka, kako bi se ublažili izazovi u sferi fertiliteta, mortaliteta i migracija stanovništva (Rašević, 2012). Istovremeno, demografi svoja znanja mogu da ponude privredi. Posledično, isticanjem socijalne i političke korisnosti demografije, kao i postizanjem veće javne vidljivosti njenih istraživača, jačala bi, direktno i indirektno, i sama nauka o stanovništvu. U protivnom će demografija ostati ono što je i sada – „fascinantna mala disciplina“, kako je to napisao

Tabuten (Tabutin, 2007).

Razvoj demografije zavisi, ne samo od prepoznavanja važnosti njenih nalaza i privatanja znanja o populaciji Srbije od strane administracije i privrede, već i od sposobnosti istraživača da dublje razvijaju nauku o stanovništvu. To je moguće učiniti otvaranjem novih tema, nadgradnjom teorijskih koncepata, i/ili, kako podvlače Morgan i Linč (Morgan & Lynch, 2001), metodološkim usmeravanjem ka dobijanju podataka s mikronivoa putem kauzalnih modela i objašnjenju individualnih različitosti u okviru demografskih fenomena. Ima i suprotnih razmišljanja. Tako, Li (Lee, 2001) lamentira nad zanemarivanjem formalne demografije i sve češćim okretanjem demografa istraživanjima vezanim za pojedinca.

Demografija prema Međunarodnoj uniji za naučno proučavanje stanovništva ima još jednu šansu za razvoj (IUSSP, 2014). Naime, države članice Ujedinjenih nacija, posle Milenijskih ciljeva, usvojile su 17 globalnih ciljeva održivog razvoja za period do 2030. godine (UN, 2015). Očekuje se da će to učiniti i za narednu deceniju. Da bi se pratilo ostvarivanje ciljeva razvoja, neophodno je otkriti oblasti koje nisu pokrivena podacima, težiti boljem kvalitetu podataka uopšte, kao i njihovom masovnijem korišćenju (UN, 2014). Upravo je centralna veština demografa da razumeju ograničenja postojećih izvora i baza podataka, unaprede ih i učine dostupnim.

Na kraju, treba podvući značaj kontekstualnog aspekta perspektiva sutrašnjeg naučnog sistema i društvenih i humanističkih nauka u okviru njega. To je posebno bitno za Srbiju. Na to ukazuju i nalazi organizovanog razgovora pod nazivom „Pogled u budućnost“. Predviđanje se odnosilo na period do 2030. godine. U razgovoru su učestvovali istraživači srednje profesionalne dobi sa naučnim/ekvivalentnim zvanjem u visokom obrazovanju iz različitih društvenih i humanističkih nauka. Oni su prepoznali tri grupe pokretača razvoja: dogovor ključnih aktera o izlasku države, društva i nauke sa periferije i o načinima da se to postigne, posmatranje humanog kapitala kao resursa i promenu sistema vrednosti na nivou društva i pojedinca. Naučna zajednica može da pomogne u dostizanju poželjnih ciljeva koji se tiču razvoja države i stvaranja pogodnog okruženja za nauku u Srbiji, uključujući i demografiju (Rašević, 2022).

LITERATURA

- ИДН (2022а). Пројекти. Београд: Институт друштвених наука. <https://idn.org.rs/projekti/> (pristupljeno 15. aprila 2022).
- ИДН (2022б). Монографије. Београд: Институт друштвених наука. <https://idn.org.rs/monografije/> (pristupljeno 21. aprila 2022).
- ИДН (2022в). Архива часописа Становништво. Београд: Институт друштвених наука. <https://www.idn.org.rs/ojs3/stanovnistvo/index.php/STNV/issue/view/55> (pristupljeno 20. aprila 2022).
- МРЗС (2022). Демографски преглед. Београд: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sekto-za-brigu-o-porodici-i-socijalnu-zastitu/demografski-pregled> (pristupljeno 2. maja 2022).
- Рашевић, М. (2012). Развој демографије у Србији. *Социолошки преглед*, 46(3–4), 851–881.
- Рашевић, М. (2022). Друштвене и хуманистичке науке у сутрашњем научном систему Србије. У Љ. Максимовић и Г. Башић (Ур.), *Друштвене и хуманистичке науке у Србији* (стр. 220–234). Београд: Српска академија наука и уметности и Институт друштвених наука.
- Albahari, B. & Jovanović, V. (2007). *Bibliografija izdanja Instituta društvenih nauka 1957–2007*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Albahari, B. & Jovanović, V. (2011). *Bibliografija izdanja Instituta društvenih nauka 2007–20011*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Antonovski, Lj., Alinčić, M., Grebo, Z., Lalović, M., Petrić, N., Sentić, M. i dr. (1980). *Fertilitet stanovništva i planiranje porodice u Jugoslaviji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Burch, T. K. (2003). Demography in a new key: A theory of population theory. *Demographic Research*, 9(11), 263–284. DOI: 10.4054/DemRes.2003.9.11
- Caldwell, J. C. (1996). Demography and social science. *Population Studies*, 50(3), 305–333.
- Galjak, M. (2019). Anketa o generacijama i rodu u državama bivše Jugoslavije? *Stanovništvo*, 57(1), 113–117.
- Global Health Data Exchange (2022). World Fertility Survey. Seattle: Institute for health metrics and evaluation. <https://ghdx.healthdata.org/series/world-fertility-survey-wfs> (pristupljeno 20. aprila 2022).
- EAPS (2022). European Population Conference 2022. Hague: European association for population studies. <https://www.eaps.nl/epc/european-population-conference-2022> (accessed on April 26, 2022).
- Festy, P. & Prioux, F. (2002). *An Evaluation of the Fertility and Family Surveys Project*. New York, Geneva: United Nations.
- Greenhalgh, S. (1996). The social construction of population science: An intellectual, institutional, and political history of twentieth-century demography. *Comparative Studies in Society and History*, 38(1), 26–66.
- Höhn, C., Avramov, D. & Kotowska, I. (Editors) (2008). *People, Population Change and Policies – Lessons from the Population Policy Acceptance Study*. Hague: Springer.
- IUSSP (2014). Defining and successfully accomplishing the Data Revolution – *The perspective of Demographers*. Paper presented at IUSSP Expert Meeting “Demography and the Post-2015 Data Revolution”, Paris, France, October 9–10, 2014.
- Keyfitz, N. (1993). Thirty years of demography and Demography. *Demography*, 30(4), 533–549.
- Lee, R. D. (2001). *Demography abandons its core*. Paper presented at “Annual Meeting of the Population Association of America”, Washington DC, USA, March 29–31, 2001.
- Macura, M. (1974). *Prilozi teoriji i politici stanovništva*. Beograd: Ekonomski institut.
- Macura, M. (1965). *Teze za određivanje predmeta demografije*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Morgan, P. S. & Lynch, S. M. (2001). Success and future of demography: The role of data and methods. *Annals New York Academy of Sciences*, 954(1), 35–51.
- Rašević, M. (1995). Prihvatanje populacione politike na individualnom nivou: žene koje namerno prekidaju trudnoću. *Stanovništvo*, 34(1–4), 41–55.
- Rašević, M. (2013). Srpski demografi o demografiji. *Stanovništvo*, 51(2), 39–51.
- Tabutin, D. (2007). Whither demography? Strengths and weakness of the discipline over fifty years of change. *Population*, 62(1), 15–32.
- Todorović, G. (1976/1977). Stavovi stanovništva o veličini porodice i o abortusu. *Stanovništvo*, 14/15(3–4/1–4), 175–190.
- UN (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations. <https://sustainabledevelopment.un.org/> (accessed on May 3, 2022).
- UN (2014). *Data Revolution*. Paper presented at IUSSP Expert Meeting “Demography and the Post-2015 Data Revolution”, Paris, France, October 9–10, 2014.
- Van Dalen, H. P. & Henkens, K. (2012). What is on a demographer’s mind? A worldwide survey. *Demographic Research*, 26(16), 363–408. DOI: 10.4054/DemRes.2012.26.16

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3:061.6(497.11)(082)

INSTITUT društvenih nauka : od crvene akademije do institucije od nacionalnog značaja / urednik Goran Bašić. - Beograd : Institut društvenih nauka, 2022 (Beograd : RIC Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 163 str. ; 25 cm

Tiraž 500. - Str. 7: Reč urednika / Goran Bašić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 978-86-7093-258-6

а) Институт друштвених наука (Београд)

COBISS.SR-ID 76165129